

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9:343.352:355.1

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2026.2.14>

Бартошевич О. О.

*аспірант кафедри соціології та психології**Навчально-наукового інституту № 5**Харківського національного університету внутрішніх справ*

ORCID: 0009-0006-3772-8355

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВPSYCHOLOGICAL PREREQUISITES FOR CORRUPT ACTS
OF MILITARY PERSONNEL

У статті викладено результати дослідження психологічних та ситуативних чинників, що спонукають військовослужбовців вчиняти корупційні діяння. У якості емпіричних методів дослідження застосовано бесіду, опитування і метод експертних оцінок. Встановлено низку потужних психологічних чинників, що призводять до корупції. Зокрема – страх смерті, поранення або бойових дій може спонукати солдатів давати хабарі заради самозбереження, щоб не потрапити в зону активних бойових дій. Соціальне унормування корупційних відносин: особовий склад спочатку відчуває дискомфорт від корупції, але з часом адаптується до неї, нормалізуючи девіантну корупційну поведінку, щоби зменшити психологічний дискомфорт від існування в корумпованій системі. Третій фактор – недовіра до командирів та їх службова некомпетентність: гучні випадки некомпетентності або корупції керівництва знижують моральний дух. Фінансові стреси та відчай: незрозуміла і нечітка система фінансових виплат, намагання командування не виплачувати гроші бійцям, де тільки можливо, коли спокуса хабарів стає основним мотиватором, часто пов'язаним з продажем тих чи інших військових ресурсів. Деформація правових і культурних норм: поширене переконання, що «всі цим займаються», робить корупцію стандартною операційною процедурою, а не кримінальним діянням. Ігнорування з боку командування виявлених правопорушень нівелює будь-які спроби з корупцією боротися. Стрес, пов'язаний з нерівністю та розподілом влади: особовий склад стикається з унікальним тиском, включаючи хронічний стрес, тривогу через процедурні помилки та моральну напругу між суворими правилами та необхідністю маневрувати у корумпованому середовищі. Ранжування виокремлених чинників показало, що головним мотиватором до вчинення корупційних дій виступають страх за особисте життя і здоров'я і прагнення уникнути потрапляння до зони активних бойових дій, а також унормування корупції як звичайної широко застосованої практики вирішення тих чи інших питань. Можна стверджувати, що корупція у військовому середовищі часто є не лише проявом жадібності, а радше наслідком пристосування до складної, ризикованої та неефективно керованої системи.

Ключові слова: корупція, військовослужбовці, психологічні чинники, мілітарне середовище, хронічний стрес, моральні та правові деформації, процедурні помилки.

The article presents the results of a study of psychological and situational factors that encourage military personnel to commit corrupt acts. The empirical research methods used were interviews, surveys, and expert assessments. A number of powerful psychological factors leading to corruption have been identified. In particular, fear of death, injury, or combat may prompt soldiers to give bribes for the sake of self-preservation in order to avoid being in a zone of active combat. Social normalization of corrupt relations: personnel initially feel discomfort from corruption, but over time adapt to it, normalizing deviant corrupt behaviour in order to reduce psychological discomfort from existing in a corrupt system. The third factor is distrust of commanders and their official incompetence: high-profile cases of incompetence or corruption of leadership reduce morale. Financial stress and despair: unclear financial compensation systems, the command's attempt to avoid paying soldiers whenever possible, when the temptation of bribes becomes the main motivator, often associated with the sale of certain military assets. Distortion of legal and cultural norms: the widespread belief that "everyone does it" makes corruption a standard operating procedure, not a criminal act. Ignoring the revealed offenses by the command nullifies any attempts to combat corruption. Stress related to inequality and the distribution of power: personnel face unique pressures, including chronic stress, anxiety due to procedural errors, and moral tension between strict rules and the need to maneuver in a corrupt environment. Ranking of the identified factors showed that the main motivators for committing corrupt acts are fear for personal life and health and the desire to avoid getting into the zone of active hostilities, as well as the normalization of corruption as a common, widely used practice for solving certain issues. It can be argued that corruption in the military environment is often not only a manifestation of greed, but rather a consequence of adaptation to a complex, risky and inefficiently managed system.

Key words: corruption, military personnel, psychological factors, military environment, chronic stress, moral and legal deformations, procedural errors.

Постановка проблеми. Корупційна злочинність у сучасних умовах функціонування держави України залишається одним із ключових чинників, що сприяє соціальній напруженості, підриває довіру до влади, породжує беззаконня та загострює конфліктність у взаємодії між громадянином і державою. Навіть у період правового режиму воєнного стану вона не втратила своїх позицій, а натомість поширилася на ті сфери суспільного життя, де раніше мала менш значний вплив, зокрема на оборонну галузь, зовнішньоекономічну діяльність та сферу забезпечення національної безпеки [1]. Зважаючи на багатогранний характер корупції як соціального феномену, її масштаби та розмаїття проявів, вона стає прямою загрозою для національної безпеки країни. Корупція у сфері оборони та безпеки держави належить до найтяжчих і найбільш небезпечних злочинів. Особливо під час війни, коли існування корупційних схем і збагачення на людських стражданнях стають ще більш аморальними та цинічними.

Т.М. Супрун-Ковальчук у своїй публікації аналізує основні корупційні скандали, пов'язаних із сферою оборони: закупівлю яєць на армію [7], моніторинг руху пального у ЗСУ, завищені ціни у договорах на харчування для ЗСУ [4], скандал із зимовою формою для військових (що призвів до звільнення Олексія Резнікова), неякісні аптечки та турнікети, що викликали величезну проблему на фронті, тендери на закупівлю одягу для армії (родина Гривкевичів), корупційні тендери на закупівлі снарядів для української армії тощо [5]. Як наслідок, за матеріалами західних ЗМІ Україна отримує статус корумпованої держави. Провідне американське видання *The New York Times* опублікувало велику статтю про «корупцію в Україні». Стаття називалася промовисто «Where is the money? Military graft becomes a headache for Ukraine». Тобто «Де гроші? Хабарництво у військовій сфері стає головним болем для України» [8].

Складність вирішення питань корупціогенності міліарного середовища полягає не лише у вадах нормативних актів, що регулюють його функціонування, але й у певному нехтуванні психологічними передумовами кримінальних діянь [14,15], у нормалізації корупції як соціальної взаємодії [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не можна стверджувати, що психологічні аспекти корупційних діянь були розповсюдженим предметом наукових досліджень. Переважно корупцію вивчали у ракурсі правових і економічних наук [1,5]. Тим не менш в зарубіжних і в кількох вітчизняних дослідженнях проблеми психології корупції розглядалися [2, 10, 11, 13, 15]. Водночас, знайти роботи, присвячені психологічним аспектам корупційних діянь в армії, що воює, практично неможливо. Це, ймовірно, можна пояснити як етичними нюансами (аналізувати темні сторони людини, що воює, не здається моральним), так і суто практичними причинами – недоступністю матеріалу для вивчення.

З огляду на те, що явище корупції вивчалось науковцями різних сфер знань, її причини роз-

глядаються через призму як структурних проблем у політичній й економічній сферах, так і наслідків морального занепаду особистості. Значення різних аспектів у запобіганні корупції висвітлювалося в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, таких як О. Бандурка [1], А. Вознюк [2], В. Ashforth, V. Anand [10], А. Graycar [12], М. Gorsira, А. Denkers [11], М. Julián, Т. Bonavia [13] та інших. Особливості корупційних правопорушень у правоохоронних органах знаходили своє відображення в наукових працях О. Бондаренка, М. Данчука, З. Кісіль, І. Ларіонової та інших дослідників. Окрему увагу дослідженню причин і механізмів відтворення корупціогенної культури, зокрема політичної, приділили у своїх роботах О. Бандурка [1], О. Євдокімова, І. Охріменко [14], О. Заричанський [14, 15], О. Лозинський.

Вивчення витоків і природи корупції є багатограним процесом, адже філософські, економічні, історичні та правові підходи різних авторів об'єднуються навколо ключової проблеми — людського фактора. Хоча окремі аспекти психологічного та соціального вимірів подолання корупції стали темами досліджень таких науковців, як О. Акімов, Л. Білінська, А. Большакова, М. Данчук, К. Abbink, J. Abraham, D. Serra, J. Suleeman, В. Takwin та інших фахівців у цій сфері, питання соціально-психологічних чинників, що спонукають військовослужбовців до корупційної поведінки в умовах війни ще не знайшли свого наукового висвітлення.

Метою статті стало виявлення та аналіз соціально-психологічних чинників, що спонукають військовослужбовців до корупційних діянь. Емпіричною вибіркою дослідження виступили військовослужбовці п'яти підрозділів, що виконують механізовані, артилерійські та штурмові завдання у трьох прикордонних областях України (422 особи, з яких 62 жінки та 360 чоловіків).

Методами дослідження виступили: *бесіда*, як метод, що дозволяє безпосередньо отримати інформацію про думки, переконання і точку зору респондента щодо предмета вивчення, його уявлення про себе і навколишню дійсність; а також *метод експертних оцінок*, що застосовують в широкому класі задач, пов'язаних з прийняттям рішень. За класичною схемою експертне оцінювання містить наступні компоненти: суб'єкт експертизи, її об'єкт, критерії експертизи, методи та процедура проведення експертизи та її результат. Суб'єктом експертизи виступає група експертів, які дають якісну та кількісну характеристику об'єктів дослідження. Зазвичай експертне опитування виражається в балах, де кількісні характеристики мають, як правило, нечислову природу. Оцінка виставляється за критерієм «краще – гірше», «частіше-рідше». При цьому експертам пропонується два варіанти оцінювання: або розташувати k показники по k місцях за важливістю їх впливу, або дати оцінку за k – бальною системою. Для обробки значного обсягу отриманих результатів було застосовано класичні методи математичної статистики – методи медіани, моди та середніх арифметичних рангів.

Медіана – значення змінної ознаки, яке розподіляє ряд статистичних даних на дві рівних частини. Якщо результати спостережень містять непарне число елементів, то медіаною є елемент, який розташований в середині упорядкованого ряду; якщо парне – то медіаною є середнє арифметичне серединних елементів упорядкованого ряду. Для великої вибірки статистичних даних застосовують наступну формулу визначення медіани:

$$M_d = W + \frac{\kappa \left(\frac{n}{2} - \Sigma \right)}{f_{M_d}}, \quad (1.1)$$

де W – початок класу (групи), в якому розташована медіана – нижня границя медіанного інтервалу, n – сукупна кількість даних, K – величина класового проміжку (крок між оцінками, в нашому випадку дорівнює 1), Σ – сума спостережень, що була накопичена до початку медіанного інтервалу, f – частота медіанного класу.

Визначення моди зазвичай проводиться визначенням елемента, який має найбільшу частоту, після аналізу частот спостереження всіх ознак, що досліджуються. Математична інтерпретація моди виражається формулою

$$M_0 = W + K \frac{f_{M_0} - f_{M_0-1}}{(f_{M_0} - f_{M_0-1}) + (f_{M_0} - f_{M_0+1})}, \quad (1.2)$$

де W – початок класу (групи), в якому розташована мода – нижня границя інтервалу, K – величина класового проміжку (крок між оцінками, в нашому випадку дорівнює 1), f_{M_0} , f_{M_0-1} , f_{M_0+1} – частоти в модальному, попередньому та наступному інтервалах.

Метод середніх арифметичних рангів знаходиться як середнє арифметичне отриманих оцінок в результаті експертного опитування:

$$A_r = \frac{\sum_{i=1}^k f_{Ar_i} \cdot N_i}{n}, \quad (1.3)$$

де f_{Ar_i} – частота i -та оцінка, N_i – величина i -тої оцінки, виражена в балах (ранг), k – кількість градації оцінки ($k = 10$), n – сукупна кількість опитуваних.

Виклад основного матеріалу. Дослідження здійснювалася шляхом вирішення низки завдань у кілька етапів. Протягом 2023–2025 років проводилися опитування і бесіди з військовослужбовцями різних підрозділів з метою визначення максимальної низки ситуацій і обставин, які можуть підштовхнути бійця до корупційного вчинку. У результаті було виокремлено більше 70 особливостей мілітарного середовища, що сприяють корупціогенній поведінці бійців. На другому етапі дослідження було проведено аналіз і узагальнення отриманої інформації та синтезовано кілька найбільш розповсюджених факторів, що призводять військовослужбовців до корупції. Зокрема, було виділено такі елементи мілітарного середовища, як:

– когнітивний дисонанс та нормалізація корупційних відносин: особовий склад спочатку відчуває дискомфорт від корупції, але з часом адаптується до неї, нормалізуючи девіантну корупційну поведінку, щоби зменшити психологічний дискомфорт (когнітивний дисонанс) від існування в корумпованій системі;

– недовіра до командирів та їх службова некомпетентність: гучні випадки некомпетентності або корупції керівництва знижують моральний дух, заохочуючи особовий склад нижчого рангу до корупції як способу «зрівняти рахунок» або забезпечити власні ресурси;

– фінансовий стрес та відчай: незрозуміла і нечітка система фінансових виплат, намагання командування не виплачувати гроші бійцям, де тільки можливо, коли спокуса хабарів стає основним мотиватором для виживання, часто пов'язаним з продажем тих чи інших військових ресурсів;

– деформація правових і культурних норм: поширене переконання, що «всі цим займаються», робить корупцію стандартною операційною процедурою, а не кримінальним діянням;

– нехтування з боку командування щодо виявлених правопорушень (на них часто не звертають належної уваги), що нівелює будь-які спроби з корупцією боротися. Корупція стає невід'ємною унормованою частиною життя. Нездатність командування належним чином карати за правопорушення призводить до того, що грошові, егоїстичні мотиви замінують професійні, просоціальні та патріотичні;

– недовіра до інституцій: загальновідомий і всіма обговорюваний високий рівень корупції «зверху» призводить до втрати віри в керівництво та інституцію, створюючи замкнене коло, де правослужбовцям військовослужбовцям жити складно, а корумповані почувають себе значно краще;

– стрес, пов'язаний з нерівністю та розподілом влади, з певною посадою: особовий склад стикається з унікальним тиском, включаючи хронічний стрес, тривогу через *процедурні помилки* та моральну напругу між суворими правилами та необхідністю маневрувати у корумпованому середовищі.

Виокремлені фактори підкреслюють, що військова корупція часто не стільки пов'язана з простою жадібністю, скільки з дисфункціональною адаптацією до напруженого, високо-ризикового та часто погано керованого інституційного середовища.

Після проведеного аналізу значного обсягу отриманої інформації було виокремлено сім найбільш значущих причин скоєння корупційних правопорушень військовослужбовцями. Такими виявилися: страх за особисте життя і здоров'я і прагнення уникнути потрапляння до зон активних бойових дій; корупційне оточуюче середовище; вирішення кадрових питань, як от отримання кар'єрного підвищення за відсутності необхідних навичок, досвіду і професійної підготовки; вирішення питань відпустки або безпідставного відлучення з підрозділу; призначення на посаду, яка має можливість отримання неправової вигоди; приховування будь-яких правопорушень; підробка або фабрикація медичних або військово-облікових документів.

Для ранжування виокремлених чинників було використано *метод експертної оцінки* як формалізована процедура збору, аналізу та інтерпретації незалежних суджень достатньої кількості експертів про ступінь вираженості кожного з факторів, котрі під-

лягають оцінці [3]. В експертному опитуванні вирішувалися питання щодо найбільш важливих приводів, що спонукають військовослужбовців прибігати до корупційних методів вирішення питань, а саме респондентів просили визначити найбільш значущі причини проявів корупційної поведінки у мілітарному середовищі. Тобто об'єктом експертизи стали чинники корупціогенної поведінки військовослуж-

бовців. Експертне оцінювання чинників корупціогенної поведінки військовослужбовців проводилося за другою схемою: всі показники оцінювалися за 10-бальною системою: від «0» – взагалі не важливо, до «10» – дуже важливо

Результати обчислень мод, медіан, середніх арифметичних рангів для отриманих характеристик представлено в таблиці 1.

Чинники корупціогенної поведінки	Сер. бал	Ранг
страх за особисте життя і здоров'я і прагнення уникнути потрапляння до зони активних бойових дій	7,04	1
корупційне оточуюче середовище	6,11	2
вирішення кадрових питань, на кшталт отримання кар'єрного підвищення за відсутності необхідних навичок, досвіду і професійної підготовки	5,83	3
вирішення питань відпустки або безпідставного відлучення з підрозділу	5,51	4
приховування скоєних правопорушень	5,44	5
підробка або фабрикація медичних або військово-облікових документів	5,42	6
призначення на посаду, яка має можливість отримання не правової вигоди	5,11	7

Отримані результати показують, що корупція у мілітарному середовищі зумовлена поєднанням низки психологічних стресорів, включаючи страх за власне здоров'я і життя, деформацією правових і культурних норм, а також впливом потужних соціальних чинників – невпевненістю у компетентності командирів, недовірою до «справедливості» кадрових і фінансових рішень, приховуванням правопорушень, а іноді і злочинів, у підрозділах, безкарність правопорушників тощо. В таких умовах особовий склад часто використовує корупцію як механізм виживання та адаптації до корумпованого середовища, яке підживлюється неповними виплатами, інституційною некомпетентністю та тиском екстремальних, часто небезпечних для життя, ситуацій.

Успішність антикорупційних заходів суттєво залежить від уміння реагувати на поточні корупційні прояви, розробляти дієві заходи протидії та прогнозувати перспективні зміни та трансформації у корупційних практиках. Тому важливо вже зараз надавати об'єктивну оцінку потенційному «розвитку» корупції в обраному секторі в умовах післявоєнної відбудови. На сьогодні актуальним є питання посилення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення у воєнний час, адже розглянуті статистичні дані сайту Генеральної прокуратури України свідчать про те, що за умов виявлення самого корупційного правопорушення до відповідальності такі особи, в 99 % не притягуються [9]. Поясненням такої ситуації є як відсутність дієвого механізму розслідування таких кримінальних правопорушень, в тому числі – відсутність

кримінально-правової норми відповідальності за корупцію у період воєнного часу, так і практична відсутність застосування психологічних технологій щодо формування антикорупційної культури у підрозділах.

Висновки. В ході проведеного дослідження було виявлено, проаналізовано та узагальнено інформацію щодо основних факторів, що штовхають військовослужбовців до корупції. Серед таких було розглянуто поступове звикання до корупції: спочатку вона викликає дискомфорт, але з часом сприймається як норма; недовіра до командирів і їх некомпетентність, яка демотивує особовий склад та виправдовує корупційні дії; фінансові труднощі й невизначеність виплат, які підштовхують до хабарів і зловживань; розмивання правових і моральних норм, коли корупція сприймається як звичайна практика; безкарність порушень через слабкий контроль з боку керівництва; загальна недовіра до інституцій через поширену «верхівкову» корупцію; постійний стрес, нерівність і тиск, пов'язані з регламентами та умовами служби. За допомогою методу експертних оцінок встановлено, що головними мотиваторами до вчинення корупційних дій виступають страх за особисте життя і здоров'я і прагнення уникнути потрапляння до зони активних бойових дій, а також унормування корупції як звичайної широко застосованої практики вирішення тих чи інших питань. Можна стверджувати, що корупція у військовому середовищі часто є не лише проявом жадібності, а радше наслідком пристосування до складної, ризикованої та неефективно керованої системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандурка О.М. Політична кримінологія. Монографія. Харків, «Майдан». 2024. 312 с.
2. Вознюк А.А. Психологічні теорії пояснення корупції. *Юридична психологія*. 2019. No 2(25). С. 7–15. [https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psych ped/article/view/1115/1120](https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psych%20ped/article/view/1115/1120)
3. Клименко, І. В. Теорія і практика психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських: дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.06 / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 497 с. <https://dspace.univd.edu.ua/items/a4d6946a-5d03-485b-9889-e87be45ccc19>

4. Ніколов Ю. Тилові пацюки міноборони під час війни «пиляють» на харчах для ЗСУ більше, ніж за мирного життя. Джеркало тижня: вебсайт. URL: <https://zn.ua/ukr/economic-security/tilovi-patsjuki-minoboroni-pid-chas-vijnipiljajut-na-kharchakh-dlja-zsu-bilshe-nizhza-mirnoho-zhittja.html>
5. Супрун-Ковальчук Т.М. Кримінально–правова характеристика корупції у воєнний час: дослідження сфери оборони. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. С.624–629. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.10_4
6. Черговий корупційний скандал, пов'язаний із Міноборони. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/korupsiya-oborona-zakupivli-zbroya/32796790.html>
7. Будін А. Після «яєчного скандалу» Міноборони України створило департамент для боротьби з корупцією. УНІАН: вебсайт. URL: <https://www.unian.ua/society/minoboroni-ukrajini-stvorilo-departamentz-pitan-viyavlennya-korupciji-12180288.html>
8. «Корупція процвітає»: що думають про нас на Заході і чому це мало хвилює українців. LB.UA. URL: https://lb.ua/blog/mykhaylorozhyvanov/576414_korupsiya_protsvitaie_shcho_dumayut_pro.html/
9. Сайт генерального прокурора: Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalnopravoporushennya-ta-rezultati-yihdosudovogorozsliduvannya-2>
10. Ashforth, B. E., Anand, V. The Normalization of Corruption in Organizations. *Research in Organizational Behavior* 25: 2003. 1–52. doi:10.1016/S0191-3085(03)25001-2
11. Gorsira, M., Denkers, A., & Huisman, W. (2018). Both sides of the coin: Motives for corruption among public officials and business employees. *Journal of Business Ethics*, 151(1), 179–194 <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3219-2>
12. Graycar, A. Corruption: Classification and analysis. *Policy and Society*. 2015. 34 87–96. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2015.04.001>
13. Julián, M., & Bonavia, T. Psychological variables related to corruption: a systematic review *Anales de psicología / annals of psychology*. 2020, vol. 36, nº 2 (may), 330–339 <https://doi.org/10.6018/analesps.389371>
14. O. Zarichanskyi, O. Yevdokimova, & S. Okhrimenko. Anti-corruption culture of future legal experts: a look at the problem. *Journal of law and political sciences*. Vol. (38) – Thirteenth year – Issue (3) July-2023 P. 229–245. https://drive.google.com/drive/folders/1-nbDwslJQEdWn-k_cwaJ5tlhCoNCHM5x
15. Zarichanskyi, O. Social and Individual-Psychological Factors of an Individual's Propensity for Corrupt Behavior. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2024, №11, 300–320. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2024-11-16>

Дата першого надходження статті до видання: 11.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026